

NOVEL MELAYU: PROFIL PENERBITAN DI MALAYSIA, 2001–2005

SITI EZALEILA MUSTAFA

ABSTRACT

Fictional novel is a popular genre in Malaysia. Many Malaysian writers and publishers are getting involved in the production of works in this genre due to its strong market and high reader demand. This paper examines trends in Malay novels authorship and publication between 2001 and 2005. The Malaysian National Library database, containing all titles obtained under the Deposit of Printed Materials Act is used for this study. A list of Malay novel titles is extracted from this database, and this list is then analysed to demonstrate developments in publishing output, types of Malay novels, and profiles of writers and publishers.

Keywords: publishing, novels, Malaysia, books, Malay literature

PENGENALAN

Buku, termasuk novel, merupakan suatu produk budaya yang memainkan peranan penting dalam membangunkan fikiran manusia. Buku merupakan satu bentuk komunikasi berkesan dan boleh membawa pemahaman sesuatu budaya. Novel sentiasa menjadi alat untuk menyampaikan mesej sama ada secara tersurat mahupun secara tersirat yang melibatkan pelbagai isu seperti agama, politik, ekonomi, budaya, sosial, dan sebagainya. Melalui novel, dapat dilihat adanya hubungan erat antara karya kreatif dengan konteks zaman. Setiap karya merupakan hasil pengaruh yang rumit daripada faktor-faktor sosial dan budaya. Walaupun memuatkan cerita rekaan, ia masih menggambarkan kehidupan seharian masyarakat yang diadun dengan kemas dengan imaginasi dan kreativiti pengarangnya.

Untuk melihat trend penulisan dan penerbitan novel Melayu di Malaysia bagi tempoh lima tahun pertama alaf baharu, maklumat yang diperolehi daripada Perpustakaan Negara Malaysia (PNM)—yang menyediakan maklumat bibliografi penerbitan di Malaysia di bawah Akta Penyerahan Bahan Bercetak 1986—digunakan. Maklumat yang diperolehi, diteliti bagi memastikan hanya judul yang

melibatkan novel Melayu yang diterbitkan di Malaysia digunakan dalam kajian ini. Hasilnya, satu senarai judul novel Melayu terbitan 2001 hingga 2005 diperoleh dan kemudiannya dianalisis berdasarkan beberapa aspek seperti jumlah judul, kategori novel, pengarang, dan penerbitan novel Melayu.

PENERBITAN NOVEL MELAYU DI MALAYSIA

Penerbitan novel Melayu di Malaysia semakin mendapat perhatian syarikat penerbitan dan mempunyai pasaran yang menggalakkan sejak kebelakangan ini. Malah, sejak awal dekad 1990-an hingga kini, novel Melayu, terutama karya penulis-penulis baharu yang kebanyakannya mempunyai lulusan ijazah tinggi, dilihat berjaya menambat hati golongan remaja dan dewasa. Dengan menggunakan bahasa seharian dan gaya yang mudah difahami, karya penulis baharu ini berjaya menambat hati masyarakat Malaysia—yang dikatakan mempunyai minat dan budaya membaca yang rendah—sehingga berjaya dijual dalam jumlah yang agak tinggi.

Dengan penduduk yang berjumlah 26 juta orang (www.statistics.gov.my) yang menggunakan bahasa Melayu sebagai bahasa kebangsaan dan kadar celik huruf yang tinggi, iaitu 93.8 peratus (i-baca.pnm.my), ini menjanjikan pasaran yang baik kepada novel Melayu. Kejayaan beberapa buah novel seperti *Aku Budak Setan*, *Ria Qistina*, *Tangisan Bulan Madu*, *Tidak Seindah Mimpi*, dan *Skandal* yang terjual lebih daripada 10,000 naskhah dalam masa yang singkat membuktikan adanya permintaan daripada orang ramai terhadap novel tempatan. Penerbit-penerbit lain juga mula menjadikan novel sebagai terbitan mereka memandangkan pasarannya yang menggalakkan.

Berdasarkan *Laporan Penyelidikan Audiens Sastera Melayu 2000* (Md Sidin, Marohaini & Zulkifli 2001: 18-22), 83.4 peratus daripada responden menyatakan bahawa mereka gemar membaca novel. Di samping itu, kebanyakan responden melaporkan bahawa mereka telah membaca sebanyak dua hingga lima buah novel dalam tempoh enam bulan semasa kajian dilakukan. Malah, ada yang telah membaca lebih daripada lima buah novel dalam tempoh yang sama.

Kajian “Sambutan Khalayak terhadap Novel Melayu di Malaysia” (Mohamad Mokhtar & Hamed 2004) pula mendapati 94.8 peratus responden menyatakan mereka berminat membaca novel Melayu dengan 19.7 peratus daripadanya menyatakan bahawa mereka terlalu berminat membaca novel Melayu. Kajian tersebut juga menunjukkan 32.3 peratus daripada responden membaca novel sebanyak enam hingga 10 judul setahun, 8.5 peratus responden membaca novel antara 11 hingga 15 judul, dan 10.4 peratus membaca novel lebih daripada 16 judul setahun. Ini membuktikan bahawa novel mempunyai pasaran dan diterima oleh orang ramai.

TREND PENERBITAN SEPANJANG TAHUN 2001-2005

Senarai judul yang diperoleh daripada pangkalan data Bibliografi Negara Malaysia, Perpustakaan Negara Malaysia (PNM) menunjukkan penerbitan novel Melayu di Malaysia mengalami perkembangan yang memberangsangkan sejak permulaan

alaf baharu. Berdasarkan senarai terbitan buku Malaysia, sebanyak 1,243 judul dikategorikan sebagai novel Melayu (fiksyen Melayu) telah diterbitkan setiap tahun sejak tahun 2001 hingga 2005.

Jadual 1
Penerbitan novel Melayu sepanjang tahun 2001-2005

Tahun	Jumlah Judul
2001	53
2002	49
2003	183
2004	426
2005	532
JUMLAH	1,243

Sumber: Perpustakaan Negara Malaysia

Dalam tempoh ini, penerbitan novel Melayu menunjukkan peningkatan dari segi kuantiti judul hampir setiap tahun kecuali pada tahun 2002. Jumlah judul novel yang diterbitkan sepanjang tahun 2001 adalah sebanyak 53 judul dan jumlah ini merosot sedikit kepada 49 judul pada tahun berikutnya. Namun begitu, pada tahun-tahun berikutnya, jumlahnya sentiasa meningkat.

Berbanding pada tahun 2002, jumlah judul novel yang diterbitkan pada tahun 2003 menunjukkan pertambahan melebihi 200 peratus, iaitu berjumlah 183 judul setahun dan terus menunjukkan peningkatan ketara pada tahun 2004 dengan pertambahan sebanyak 243 berbanding tahun sebelumnya. Peningkatan terus berlaku pada tahun seterusnya dengan terbitnya 532 judul pada tahun 2005.

PENERBIT NOVEL SEPANJANG TAHUN 2001-2005

Jumlah penerbit yang teribat dalam penerbitan novel Melayu secara keseluruhannya menunjukkan perkembangan positif pada tahun 2000-an. Hampir 95 peratus pihak yang terlibat merupakan penerbit swasta dengan jumlah terbitan melebihi 94 peratus daripada jumlah keseluruhan novel yang terbit dalam tempoh lima tahun kebelakangan ini. Selebihnya diterbitkan oleh Dewan Bahasa dan Pustaka (DBP), penerbit universiti serta persatuan atau organisasi bukan syarikat penerbitan.

Dalam tempoh ini (2001-2005), banyak penerbit baharu atau sedia ada mula membabitkan diri dalam penerbitan novel Melayu berikutan pasarannya yang menggalakkan dan pertambahan minat masyarakat terhadap novel-novel Melayu

yang dihasilkan oleh penulis baharu, terutama novel popular yang kebanyakannya memuatkan kisah kekeluargaan dan percintaan golongan remaja. Bagi Othman Puteh (1999) "Sebagai sastera popular, novel sedemikian amat digemari oleh pembaca remaja, apatah lagi ia sering menyajikan suasana keremajaan, keceriaan, kenyamanan hidup di samping menyisipkan suasana keintelektualan."

Namun, lebih kurang sembilan peratus sahaja daripada pihak yang terlibat boleh dianggap prolifik kerana telah menerbitkan novel melebihi 40 judul sepanjang tempoh ini. Kebanyakannya, iaitu lebih kurang 57 peratus, hanya menerbitkan novel antara satu hingga sembilan judul. Selebihnya, 12 peratus daripadanya menerbitkan antara 20 hingga 39 judul manakala 22 peratus lagi menerbitkan antara sepuluh hingga 19 judul.

Jadual 2
Penerbit yang prolifik dalam penerbitan novel Melayu, 2001-2005

Penerbit	Jumlah Judul
Alaf 21	49
Creative Enterprise	77
Dewan Bahasa dan Pustaka	62
Goodmark Enterprise	40
Jade Green Publications	40
Penerbit Prisma	50
Pustaka Penamas	48
Rhythm Publishing	98
Sama Publications & Distributions	37
Utusan Publications & Distributors	41

Sumber: Perpustakaan Negara Malaysia

DBP, yang menjadi penaung penerbitan sastera negara, memainkan peranan penting dalam penerbitan novel Melayu di Malaysia sepanjang tahun 2001 hingga 2005. Penaung penerbitan sastera negara ini telah menerbitkan hampir lima peratus daripada keseluruhan judul dalam tempoh berkenaan. Dalam tempoh lima tahun ini, DBP telah menerbitkan novel sebanyak 62 judul. Ini menjadikannya penerbit yang ketiga paling banyak menerbitkan judul novel dalam tempoh lima tahun kebelakangan ini. Namun demikian, dalam tempoh ini, kebanyakan judulnya

pernah diterbitkan sebelum ini seperti *Juara* (karya S. Othman Kelantan), *Di Simpang Jalan* (A. Samad Said) dan judul-judul dalam Siri Sastera Kanak-kanak Pilihan Abad ke-20 dan Siri Sastera Remaja Pilihan Abad ke-20.

Jika dilihat daripada senarai judul yang diterima daripada PNM, keseluruhannya penerbit yang paling prolifik dalam penerbitan novel Melayu di Malaysia sepanjang tempoh ini ialah Rhythm Publications dengan terbitannya sebanyak 98 judul. Syarikat penerbitan tersebut yang mula menunjukkan penglibatan aktif dalam penerbitan novel Melayu, termasuk judul-judul untuk Siri Cinta Remaja, sejak tahun 1998 ini telah menghasilkan purata penerbitan sebanyak 20 judul setiap tahun. Antara judul yang diterbitkannya ialah *Kanvas Cinta Kita*, *Kuraih Kasih Abadi*, *Lelaki: Akukah yang Terlewat*, dan *Orang Kaya Baru*.

Creative Enterprise Sdn. Bhd. (CESB) pula menduduki tempat kedua dalam penerbitan novel Melayu sepanjang lima tahun pertama alaf baharu dengan jumlah terbitan sebanyak 77 judul. Dalam tempoh ini, terbit judul-judul popular daripada penulis-penulis kegemaran ramai seperti *Inferior* (Norhayati Ibrahim), *Mahligai* (Salina Ibrahim), *Dah Kata Daaah!* (Liana Afiera Malik), dan *Anak Dara Menteri* (Mat Romeo). Alaf 21 dan Utusan Publications and Distributors (UPND) yang memang sinonim dengan penerbitan novel untuk bacaan remaja dan dewasa di Malaysia turut memainkan peranan penting dalam alaf baharu ini. Kebanyakan novel yang diterbitkan oleh keempat-empat penerbit ini bertemakan percintaan dan kasih sayang.

Selain penerbit swasta dan DBP, penerbitan novel Melayu sepanjang tahun 2001 hingga 2005 juga turut disertai penerbit universiti dan persatuan atau organisasi bukan syarikat penerbitan. Penerbit universiti yang dimaksudkan ialah Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia (UKM) yang telah menerbitkan lapan judul novel Melayu dan enam daripadanya merupakan karya sasterawan terkenal negara, Arena Wati, yang diterbitkan pada tahun 2002 (*Trilogi Busa: Busa Hati*, *Trilogi Busa: Busa Sukma*, dan *Trilogi Busa: Busa Kalbu*) dan 2004 (*Armageddon: Pentagon*, *Armageddon: Menorah*, dan *Armageddon: Mandala*). Persatuan seperti Badan Penulis dan Karyawan Kreatif pula telah menerbitkan dua judul novel pada tahun 2004 manakala Majlis Buku Kebangsaan Malaysia dan Konsortium Pengedaran Buku Ikatan Malaysia telah menerbitkan lima judul novel kanak-kanak pada tahun 2001.

KATEGORI NOVEL SEPANJANG TAHUN 2001-2005

Berdasarkan senarai judul yang diperoleh daripada PNM, kebanyakan novel yang terbit sepanjang lima tahun kebelakangan ini, dari tahun 2001 hingga 2005, merupakan novel kanak-kanak dengan jumlah judul sebanyak 633 judul. Ini bermakna hampir 51 peratus daripada pasaran novel tempatan terdiri daripada novel kanak-kanak. Kebanyakan bahan bacaan untuk kanak-kanak ini diterbitkan dalam bentuk buku bersiri. Ini diikuti dengan dengan novel untuk bacaan dewasa atau umum sebanyak 34 peratus manakala selebihnya novel remaja.

Novel kanak-kanak merupakan genre sastera yang khalayak utamanya disasarkan kepada kanak-kanak, yang lazimnya berumur antara lapan hingga 12 tahun—walaupun banyak juga buku dalam genre ini digemari oleh golongan dewasa. Ia merupakan karya bertulis yang dihasilkan untuk menghiburkan atau mendidik kanak-kanak. Novel remaja pula ialah novel yang ditulis, diterbitkan,

dan dipasarkan untuk remaja dengan tema-tema yang mungkin diminati golongan remaja. Kebanyakannya mempunyai watak remaja sebagai protagonisnya. Bagi kebanyakan pihak, termasuk ahli psikologi remaja, remaja merupakan golongan yang berusia antara 13 hingga 20 tahun (Othman Puteh 1991).

Jadual 3
Jenis Novel yang diterbitkan sepanjang tahun 2001 hingga 2005

Tahun	Novel Kanak-kanak	Novel Remaja	Novel Dewasa/Umum
2001	35	4	14
2002	27	19	3
2003	79	40	64
2004	210	34	182
2005	282	88	162
JUMLAH	633	185	425

Sumber: Perpustakaan Negara Malaysia

Novel dewasa umumnya disasarkan untuk pasaran umum dengan khalayak sasaran utamanya ialah mereka yang berumur lebih daripada 20 tahun. Ia boleh terdiri daripada pelbagai genre seperti misteri, seram, dan *romance*. Novel dewasa lebih menitikberatkan ilmu, pemikiran, dan sebagainya kerana proses penciptaan novel dewasa itu bertolak daripada hal-hal tersebut. Skop temanya lebih luas dan melibatkan isu kemasyarakatan dan menitikberatkan dunia orang dewasa, dunia perjuangan, keagamaan, dunia hutan, dan sebagainya.

Berdasarkan senarai judul yang diterima daripada PNM, bilangan penerbitan novel kanak-kanak menunjukkan peningkatan hampir setiap tahun kecuali pada tahun 2002. Penerbit yang paling banyak menerbitkan novel untuk bacaan kanak-kanak ialah Vital Star dengan beberapa judul bersiri seperti Misali Kasihku, Antalogi Misteri, dan Siri Tunas Ispirasi yang semuanya berjumlah 36 judul. Hasrat Murni juga telah menerbitkan 36 judul novel kanak-kanak sepanjang tempoh berkenaan. Ini diikuti dengan 32 judul masing-masing oleh Eddiplex, Ilmu Media Trade, Mika Canggih, Nikaz Publications dan 30 judul oleh Goodmark serta Penerbit Prisma.

Kebanyakan novel yang diterbitkan untuk bacaan kanak-kanak dalam tempoh lima tahun ini berbentuk didaktik dan mengandungi unsur nasihat. Ia melibatkan cerita realistik yang berhubungan dengan emosi, latar belakang yang berlainan, dan sosial dan hubungannya dengan perkembangan mental — seperti yang terdapat dalam Siri Novel Kanak-kanak Cerdik, Siri Sastera Kanak-kanak Pilihan Abad ke-20, Siri Rangkaian Motivasi, dan Siri Pendorong Kecekanan. Namun begitu, ada juga

novel yang mengandungi kisah misteri, penyiasatan, dan pengembaraan, seperti *Roboken*, *Adam Lelaki Harimau*, *Pulau Kerengga*, dan *Terjebak di Tiga Dunia*.

Penerbitan novel remaja pula dilihat tidak begitu mendapat perhatian para penerbit sepanjang dekad 2000-an walaupun jumlahnya menunjukkan peningkatan yang ketara dari tahun ke tahun, kecuali pada tahun 2004. Penerbit yang paling aktif menerbitkan novel untuk bacaan remaja sepanjang tempoh ini ialah Ghostwriter dengan 27 judul, dan enam daripadanya merupakan karya Ahadiat Akashah, penulis novel remaja yang memang dikenali ramai serta diiktiraf sebagai penulis novel terbanyak sehingga namanya tercatat dalam *The Malaysia Book of Records*. Selain kisah percintaan, terdapat juga novel remaja berbentuk sains fiksi, misteri, penyiasatan, dan pengembaraan seperti *Lima Sekawan di Bukit Botak*, *Skuad 707* dan *Nurul Naim: Mastermind*.

Dalam alaf baharu ini, pasaran novel Melayu untuk bacaan dewasa atau umum mendapat pilihan para penerbit Malaysia walaupun jumlah terbitan setiap tahun tidak begitu konsisten (lihat Jadual 3). Rhythm Publication merupakan penerbit yang paling prolifik dalam penerbitan novel dewasa dengan menerbitkan hampir 40 peratus judul daripada jumlah keseluruhan yang diterbitkan pada lima tahun pertama dekad 2000-an. Penerbit ini telah menerbitkan hampir 100 judul novel yang kebanyakannya membawa tema percintaan pemuda pemudi yang sememangnya mendapat sambutan baik di kalangan pembaca Malaysia. Ini diikuti dengan CESB sebanyak 72 judul, Alaf 21 sebanyak 50 judul, UPND sebanyak 35 judul, dan DBP sebanyak 21 judul.

Dalam tempoh ini, banyak judul baharu diterbitkan berikutan sambutan baik daripada masyarakat sehingga ada judul yang terjual hingga puluhan ribu naskhah dan diulang cetak beberapa kali dalam masa yang singkat—seperti *Skandal* karya Richie Rachman misalnya, berjaya dijual sehingga 25,000 naskhah, *Tak Seindah Mimpi* hasil tulisan Sharifah Abu Salem pula terjual sebanyak 50,000 naskhah, dan *Suite 1908* karya Sri Diah sebanyak 60,000 naskhah (*Massa*, 18 Januari 2003). Pasaran novel yang menggalakkan ini menyebabkan banyak penerbit—termasuk penerbit baharu—mula menerbitkan novel dewasa/umum yang kebanyakannya berbentuk popular.

PENULIS NOVEL SEPANJANG TAHUN 2001-2005

Berdasarkan senarai yang diterima daripada PNM, jika dilihat dari segi polarisasi gender, kebanyakan novel yang diterbitkan dalam tempoh 2001 hingga 2005 didominasi oleh penulis lelaki, iaitu merangkumi hampir 51 peratus daripada jumlah keseluruhan manakala 46 peratus judul merupakan karya penulis wanita. Terdapat juga judul yang tidak dapat dipastikan gender penulisnya kerana mereka menggunakan nama samaran. Penulis mapan turut terlibat dalam mewarnai penulisan novel Melayu dalam dekad ini seperti S. Othman Kelantan, Arena Wati, dan Zaharah Nawawi.

Penglibatan aktif penulis lelaki dalam penulisan novel dapat dilihat setiap tahun. Ini sesuatu yang lazim jika dilihat pada tradisi dalam kesusasteraan negara. Antara penulis yang prolifik sepanjang tahun 2001 hingga 2005 ini ialah W.S. Uzala (61 judul), Amer Haji Matsom (38 judul), Tomi Jefri, dan Iskandar Shah (masing-masing 24 judul). Penulis-penulis ini telah menghasilkan novel bersiri kanak-kanak

yang diterbitkan oleh pelbagai penerbit seperti Sama Publications, Eddiplex, Penerbit Segar, dan Pustaka Murni.

Jadual 4
Jumlah judul novel Melayu berdasarkan gender pengarang, 2001-2005

Tahun	Jumlah Judul Berdasarkan Gender		
	Lelaki	Wanita	Tidak Pasti
2001	25	28	0
2002	30	10	9
2003	131	51	1
2004	191	203	32
2005	252	275	5
JUMLAH	629	567	47

Sumber: Perpustakaan Negara Malaysia

Dalam tempoh ini, wujud karya-karya popular penulis baharu dalam kalangan wanita yang menjadi perhatian peminat novel Melayu Malaysia. Penulis wanita lebih menonjol pada tahun 2004 dan 2005 berbanding penulis lelaki dan kebanyakan karya mereka berbentuk popular yang lebih berfokus kepada persoalan percintaan dan kekeluargaan untuk bacaan dewasa/umum. Kemunculan penulis-penulis ini dengan karya masing-masing banyak dibantu oleh penerbit swasta yang bersifat komersial dan menjadi pemangkin kepada novel popular.

Norhayati Berahim misalnya telah menghasilkan 11 judul novel yang diterbitkan oleh beberapa penerbit seperti Alaf 21, CESB, dan NB Kara. Karya-karyanya seperti *Inferior*, *Cinta Pertama*, *Sayang Tak Terucap*, dan *Nota Cinta Buatmu* mendapat sambutan hangat dan diminati oleh peminat novel tempatan. Begitu juga dengan karya Sharifah Abu Salem, Salina Ibrahim, Liana Afierra Malik, Fauziah Ashari, Fatinilam Sari Ahmad, dan Damya Hanna, terutamanya yang diterbitkan Alaf 21 dan CESB.

Penulis yang muncul dalam tempoh ini mempunyai latar belakang yang berbeza. Ada antaranya mendapat pendidikan di institusi pengajian tinggi dan ada juga yang merupakan golongan profesional yang tidak mempunyai latar belakang dalam penulisan dan kesusasteraan. Ini menyebabkan bertambahnya novel berbentuk popular yang sememangnya mendapat sambutan menggalakkan daripada pembaca. Pemikiran setiap penulis terpancar dalam karya masing-masing dan secara tidak langsung mencerminkan pemikiran masyarakat dalam pelbagai aspek sama ada politik, ekonomi, mahupun sosial. Novel dilihat menjadi luahan

protes dan pandangan mereka terhadap keadaan dan persekitaran semasa.

KESIMPULAN

Berdasarkan data yang dikemukakan, penulisan dan penerbitan novel Melayu menunjukkan perkembangan yang positif sama ada dari segi jumlah judul, keterlibatan penerbit mahupun penulis dalam tempoh lima tahun kebelakangan ini dengan purata terbitan adalah hampir 300 judul setiap tahun. Walaupun DBP merupakan penyumbang individu yang penting, secara keseluruhannya, penerbit swasta memainkan peranan kolektif yang utama dengan menerbitkan hampir 85 peratus daripada jumlah keseluruhan judul novel dalam tempoh berkenaan. Terdapat juga persatuan dan badan bukan organisasi penerbitan yang turut menerbitkan genre ini, tetapi jumlahnya agak kecil.

Penglibatan penulis wanita dalam penulisan novel Melayu semakin meningkat terutama dalam penghasilan karya popular untuk bacaan umum/dewasa. Namun begitu, ia masih belum mengatasi penerbitan novel kanak-kanak yang dilihat lebih mendapat perhatian daripada kalangan penulis sepanjang tempoh yang dikaji. Kegiatan penulisan dan penerbitan novel Melayu untuk bacaan kanak-kanak, remaja hingga dewasa keseluruhannya, telah mengalami perkembangan yang menggalakkan sejak lahirnya *Hikayat Panglima Nikosa* (1876) karya Ahmad Syawal Abd Hamid yang dianggap novel Melayu yang terawal novel Melayu di Malaysia. Karya kreatif ini memperkaya dunia kesusasteraan dan memberi sumbangan kepada gedung pengetahuan dan ketamadunan masyarakat.

RUJUKAN

- Abdullah Tahir. 1989. *Proses Penciptaan Novel: Ishak Haji Mohammad, A. Samad Said dan Shahnnon Ahmad*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Fatimah Busu. 2003. *Memupuk Minat dan Bakat Penulisan Kreatif: Teori dan Proses*. Bentong: PTS Publications.
- Laman web Jabatan Perangkaan Malaysia. www.statistics.gov.my/Melayu/frameset_datapenting.php (Diakses pada Januari 2005)
- Md Sidin Ahmad Ishak, Marohaini Yusoff & Zulkifli A Manaf. 2001. *Laporan Penyelidikan Audiens Sastera Melayu 2000: Kajian untuk Dewan Bahasa dan Pustaka*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Md Sidin Ahmad Ishak. 2005. *Perkembangan Sastera Kanak di Malaysia: Buku Melayu Mencari Nafas Baru*. Kuala Lumpur: Cerdik Publications Sdn. Bhd.
- Mohamad Mokhtar Hassan. 2006. *Lagenda Budak Setan: Antara komersialisme dengan intelektualisme*. Kertas Kerja Bengkel Kajian Novel Popular di Malaysia. Menara DBP, Kuala Lumpur pada 14-15 Disember.
- Mohamad Mokhtar Hassan dan Hamed Mohd Adnan. 2004. *Sambutan Khalayak terhadap Novel Melayu di Malaysia*. Kuala Lumpur: Universiti Malaya.
- Othman Puteh. 1999. *Wadah Bahasa dan Sastera: Penulisan Cereka Novel*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Perpustakaan Negara Malaysia. 2006. Kadar literasi. i-baca.pnm.my (Diakses pada 6 Mac 2006).

- Perpustakaan Negara Malaysia. 2006. Tabiat dan minat membaca rakyat Malaysia. i-baca.pnm.my/kajian/tabiat2_bm.htm (Diakses pada 2 Disember 2006)
- Rahman Shaari. 2003. Kategori novel di Malaysia. *Utusan Malaysia*. 3 Ogos.
- Sastera Melayu hampir mati. *Massa*. 18-24 Januari 2003.
- Watt, I. 2001. *The Rise of the Novel: Studies in Defoe, Richardson, and Fielding*. California: Universiti of California Press.

PENGHARGAAN

Data kajian ini diperoleh berdasarkan maklumat bibliografi yang disediakan oleh Perpustakaan Negara Malaysia (PNM). Penulis mengucapkan ribuan terima kasih pada PNM, khususnya Puan Nafisah Ahmad dan Encik Abdul Rahman Sudin, yang memberi sokongan dan kerjasama penuh dalam kajian ini.